

Boşanmanın Mutluluğa Bir Etkisi Var mı?

Zeynep B. Uğur¹

Öz

Mutlu bir hayat sürmek insanlar için meşru ve anlamlı bir gayedir. Bu çalışmada boşanma ile mutluluk arasındaki ilişki değişik referans kategorileri bağlamında incelenmektedir. Bunun için 2003 yılından bu yana her yıl düzenli olarak yapılan Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının 2003-2019 döneme ait fert düzeyindeki verileri kullanılmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, boşanmış kişilerin mutluluğu hiç evlenmemiş kişilere kıyasla da evlilere kıyasla da büyük ölçüde daha düşüktür. Bu bulgu boşanmanın kişilerde açtığı yaralara işaret etmektedir. Bununla beraber, mutsuz bir evliliği sürdüren kişilere kıyasla, boşanmış kişilerin mutluluk seviyesi anlamlı ölçüde yüksektir. Son olarak, bulgularımız insanların zaman içinde boşanmaya uyum sağladığını göstermektedir. Aile arabuluculuğu mekanizmasının, boşanmanın kişiye getirdiği yükleri bilimsel çalışmalar ışığında hatırlatıp, kişilerin rasyonel karar almalarına yardımcı olduğu sürece dürtüsel ya da fevri davranışlar sonucu meydana gelen boşanmaları bir miktar önleyebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Boşanma • Mutluluk • İyi olma hali • Aile arabuluculuğu • Türkiye

Does Divorce Affect Happiness?

Abstract

The pursuit of happiness is a legitimate and plausible aim in life for many people. This study investigates the relationship between divorce and happiness with regard to different reference groups. For this purpose, individual-level data from the Life Satisfaction Survey, a survey conducted annually since 2003, have been utilized for the 2003-2019 period. The study first shows divorcees to have considerably lower wellbeing compared to never-married and married individuals. This finding indicates the negative consequences of divorce. When compared to married people in unsatisfactory marriages, however, divorcees have statistically significantly higher well-being levels. Lastly, the results show that people adjust to their divorce over time to an extent, with their happiness increasing after one year of adaption period. In conclusion, the family mediation mechanism can to an extent prevent divorcees caused by impulsive behaviors as long as the mediators remind the couple of the burdens of divorce in light of scientific studies and help the couple make rational decisions.

Keywords: Divorce • Happiness • Wellbeing • Family mediation • Türkiye

Sorumlu yazar: Zeynep B. Uğur (Doç. Dr.), Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, Ekonomi Bölümü, Ankara, Türkiye. Eposta: zeynep.ugur@asbu.edu.tr ORCID: 0000-0002-5141-2529

Atf: Uğur, Z. B. (2022). Boşanmanın mutluluğa bir etkisi var mı? *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 42, 365-386. <https://doi.org/10.26650/SJ.2022.42.2.0041>

Extended Summary

The pursuit of happiness is a legitimate and plausible aim in life for many people. People get married with the hope of improving their happiness. Indeed, studies show marriage to provide couples with many economic, psychological, and social benefits. However, if the marital bond fails to provide these benefits to one or both of the married individuals compared to outside alternatives, divorce becomes inevitable. In fact, marriages that end in divorce are expected to have been unhappy and incompatible marriages. Therefore, if adults make a rational decision to divorce, an improvement in the divorcees’s happiness can be expected as they’ve closed the pages to an unhappy marriage chapter in their life. However, many studies have shown divorcees to be systematically unhappier compared to their married counterparts.

Secondly, one can expect a temporary drop in divorcees’ wellbeing as they have to adapt to their new life; the practical difficulties brought about by divorce may initially adversely affect individuals’ well-being. However, because many studies have shown humans to possess the capacity for very high adaptability, individuals are expected to get used to their new life. Under this assumption, even if divorce has a temporary negative effect on the divorcees’ happiness levels, these levels are expected in the long run to return back to those of individuals who’ve never married.

I hypothesize comparing divorcees with married individuals to perhaps be an improper comparison, as only very unhappy marriages end up in divorce. Therefore, I suggest the impact divorce has on individual wellbeing to be able to be more clearly compared to that of unhappily married individuals.

This study first investigates the relationship between divorce and happiness with regard to different reference groups. I use never married, married, unhappily married as reference groups. Secondly, I investigate whether divorcees adapt to their new life over time.

The following function has been defined to examine the relationship between divorce and well-being.

$$M_i = \alpha_0 + \alpha_1 Divorced_i + \beta X_i + u_i \dots \dots \dots [1]$$

where M is the person’s happiness score, Divorced is the dummy variable representing whether the person is divorced or not, and X represents various variables such as age, gender, education, and income level as determined in previous studies affecting individual happiness. I have kept the control variables as large as possible, as previous studies have suggested divorcees’ lower wellbeing to possibly also stem from their being a selective sample. In other words, divorcees may have some distinct characteristics compared to others and may get divorced because of these differences. In order to take divorcees’ selectivity into account, variables such as income status, unemployment,

and health status, which have been found to be significantly associated with divorce, were also taken into account; religiosity also was included in some regression analyses.

For this purpose, individual level data from the Life Satisfaction Survey, a survey conducted since 2003, have been utilized for the 2003-2019 period. In order to determine whether divorcees adapt, people who had gotten divorced more than 1 year before were also compared to those who'd gotten divorced within the past year.

The first finding shows divorcees to have considerably lower wellbeing levels compared to those who've never married and to those who are married. This finding indicates the negative consequences of divorce. However, divorcees have statistically significantly higher happiness levels compared to those who are unhappily married. The last finding shows that people adapt to divorce to an extent over time, with their happiness increasing after a year of adapting.

Turkey has recently initiated family mediation for divorce cases with the purpose of guiding the decisions made in the process of the divorce cases. I consider the results to be applicable to family mediation. The family mediation mechanism may to an extent prevent divorces that occur as a result of impulsive behaviors, as long as the mediators remind the couple of the burdens of divorce in light of scientific studies and help them make rational decisions.

In summary, the results show the finding in the literature regarding divorcees having lower happiness levels to not apply to all cases. In other words, divorce can result in improving happiness for those in a troubled marriage.

Boşanmanın Mutluluğa Bir Etkisi Var mı?

Aile kurmak çiftlere ekonomik (Becker, 1981), psikolojik (Coombs, 1991) ve sosyal (Stack & Eshleman, 1998) birçok fayda sağlamaktadır. Aile bağı, eğer çiftlerden birine ya da her ikisine bu faydaları dışarıdaki alternatiflere kıyasla sağlayamaz olursa boşanma kaçınılmaz olacaktır (Manser & Brown, 1980; McElroy & Horney, 1981). Aslında boşanma ile neticelenen evliliklerin mutsuz ve uyumsuz evlilikler olması beklenir. Bu nedenle eğer yetişkinler boşanma kararını rasyonel olarak alıyorsa, boşanma ile mutsuz bir evlilikten kurtulduğu için kişinin mutluluğunda bir iyileşme beklenir. Elbette boşanmanın getirdiği pratik zorluklardan dolayı sürecin ilk başında bireylerin iyi oluş hali olumsuz etkilenebilecektir. Fakat birçok araştırma insanlarda çok yüksek bir alışma kapasitesi olduğunu gösterdiği için (Brickman ve ark., 1978; Myers, 1992) boşanma ile yeni başlanan hayata da bireylerin alışması beklenir. Bu varsayım altında boşanmanın tarafların mutluluğunda geçici süre negatif bir etkisi de olsa, uzun vadede mutluluk seviyelerinin eski haline en azından hiç evlilik yaşamayan bireylere yakın bir seviyeye gelmesi beklenir.

Hâlbuki yatay kesitsel veriye dayanan araştırmalar boşanan insanların sistematik olarak daha mutsuz olduğunu göstermektedir (Argyle, 1999; Blanchflower & Oswald, 2004). Amerika sosyal bağlamında, boşanan insanların mutluluk seviyesi ile mutsuz bir evlilik sürdüren insanların mutluluk seviyesi arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur (Waite ve ark., 2002).

Burada not etmeye değer bir husus, insanların yeni koşullara adapte olması veya boşanmasının kendisi için daha iyi olduğu zaman boşanacağı ile ilgili teorik beklentinin altında insanların rasyonel karar verdiği varsayımının yatıyor oluşudur. Halbuki, yaklaşık 30 yıldır gelişen bir literatür insanların aldığı kararların her zaman rasyonel olmadığını göstermektedir (Kahneman, 2011; Thaler & Sunstein, 2008; Tversky & Kahneman, 1981; Ugur, 2021). Boşanma ile ilgili kararın rasyonel olarak verilmesine mani olan bir takım belirgin özellikler vardır. Öncelikle boşanmaya karar vermenin zorluğu, içerisinde birçok belirsizlik barındırmasıyla alakadardır. Örneğin, eşler arasındaki uyumsuzluktan doğan sorunlar zamanla geçebilir veya geçmeyebilir. Ailede çocuklar varsa, çocuklar annenin ya da babanın ev içindeki yokluğuna kolay uyum sağlayabilir, sağlamayabilir. Araştırmalar insanların ihtimalleri hesaba katmakta küçük ihtimalleri olduğundan büyük, büyük ihtimalleri de olduğundan küçük olarak algıladıklarını göstermektedir (Tversky & Kahneman, 1981). İnsanların boşanma ile ilgili karar alırken en yakın zamanda yaşadıkları olumsuz duruma daha çok önem vermeleri ve geçmişteki güzel ve sorunsuz günleri unutmaları mümkündür. İnsanın bir olayı değerlendirirken en yakın zamandaki bilgiyi ve aklında hemen canlanan imgeye daha çok ehemmiyet verdiğini araştırmalar göstermektedir (Rubinstein, 2003; Tversky & Kahneman, 1973). Bu gibi otomatik olarak kullanılan zihinsel kısa yollardan dolayı boşanmayla birlikte uzun vadede ortaya çıkan sonuçları insanların her zaman

hesaba katmayabileceğini gösteren bir hayli bilimsel bulgu mevcuttur. Bununla beraber, boşanma kararının sonuçları büyük olduğu için üzerinde uzun süre düşünülerek beynin daha çok bilişsel kapasite gerektiren mekanizmalarıyla alınması da ihtimal dâhilindedir (Kahneman, 2011)

Araştırmalar boşanan kişilerin, özellikle kadınların, boşanmanın ardından ekonomik zorluklar yaşadığını (Finnie, 1993; Poortman, 2000; Uunk, 2004; Zagorsky, 2005) ruh sağlıklarının bozulduğunu (Wade & Pevalin, 2004) örneğin depresyona düşme ihtimallerinin daha yüksek olduğunu (Kalmijn & Monden, 2006) kendilerine güven ve kendi değerleri ile ilgili inançlarında düşüşler olduğunu (Symoens ve ark., 2014), sosyal çevreden izole olduklarını (Kalmijn & Uunk, 2007; Kalmijn & van Groenou, 2005) fiziksel sağlıklarının da daha kötü olduğunu (Hughes & Waite, 2009; Zhang & Hayward, 2006) göstermektedir. Bu bulgular boşanmış kişilerin ekonomik, psikolojik ve sosyal açıdan yıpranabileceğini göstermektedir. Panel veri kullanılarak yapılan çalışmalar da boşanmış kişilerin mutluluk düzeylerinin boşanma öncesi duruma tam olarak dönmediğini göstermektedir (Lucas, 2005; Zimmermann & Easterlin, 2006).

Boşanma yukarıda bahsedilen mekanizmalardan dolayı kişilerin boşandıktan sonra daha mutsuz olmasını netice verebilmektedir. Diğer yandan, kişilerin istenmeyen bazı kişilik özelliklerinden dolayı boşanması da mümkündür. Bu durumda boşanmış kişilerin mutsuz olması bu kişilerin bazı özellikleri ile ilgili seçim sorunundan kaynaklanabilir (De Graaf & Kalmijn, 2006). Örneğin, boşanmış kişilerin evlilere göre empati kabiliyetleri daha düşük bulunmuştur (Yildirim, 2005). Ayrıca, Türkiye gibi boşanmaya dair olumsuz sosyal yargıların bulunduğu toplumlarda sadece evliliğinde çok büyük sorunlar yaşayan kimseler boşanacaktır (Ishida, 2003). Bu da seçimin diğer bir boyutudur.

Bu çalışmada boşanmanın mutluluğa etkisi Türkiye verisi kullanılarak incelenmektedir. Bu amaçla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2003 yılından bu yana düzenli olarak yapılan Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının 2003-2019 yılları arasındaki verileri kullanılmaktadır.

Sonuçların bir bağlam içinde değerlendirilmesi için Türkiye’de boşanma ile ilgili yapılan bazı değişikliklerden bahsetmek yerinde olacaktır. 1988 yılında boşanmada kusur ilkesi terk edilerek, evliliğin temelinden sarsılması gibi boşanmayı daha kolaylaştırıcı bir sisteme geçiş yapılmıştır. 2001 yılında Türk Medeni Kanunu’nda evlilik içinde edinilen malların kadınların da otomatik olarak pay sahibi olması şeklinde düzenleme yapılmıştır. Bu değişikliklerin boşanma oranlarına ciddi yansımaları olmuştur. Özellikle 2001 yılında boşanma oranlarında çarpıcı bir yükselme olmuştur (Caarls & de Valk, 2018). 2001 yılından bu yana genel eğilim kaba boşanma hızının yıldan yıla yükselmesi şeklindedir (Ugur, 2020). Bununla beraber, boşanma oranlarında ciddi bölgesel farklılıklar görülmektedir (Caarls & de Valk, 2018). Örneğin 2019 yılı itibarıyla kaba

boşanma hızının en yüksek olduğu yerleşim yeri 1000 kişi içinde 2.97 ile İzmir ili, en düşük olduğu il 1000 kişi içinde 0.25 ile Hakkari'dir (TÜİK, 2019). Boşanmanın yaygınlaşmasıyla, boşanmaya toplumsal bakış açısından kabul edilebilirlik noktasında ciddi dönüşümler olmuştur. Dünya Değerler Anketi 2011 yılı verisine göre katılımcıların %50'si boşanmanın hiçbir zaman kabul edilebilir olmadığını düşünürken bu oran 2017 yılında %29'a düşmüştür.

İlk olarak araştırmanın sonuçları, diğer ülkelerdeki sonuçlara benzer olarak boşanmış kişilerin mutluluk seviyelerinin hiç evlenmemiş veya evlilerden anlamlı ölçüde düşük olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, boşanmanın kişileri ne kadar yıprattığına işaret etmesi açısından kayda değerdir. Bununla beraber, mutsuz bir evlilik sürdürenlere kıyasla boşanmış kişilerin mutluluk seviyeleri anlamlı ölçüde yüksektir. Bu bulgu da fonksiyonel olmayan bir evlilikte devam etmektense, boşanmanın daha iyi bir seçenek olduğunu göstermektedir. Son olarak, her ne kadar boşanmış kişilerin hiç evlenmemişlere kıyasla birçok arka plan değişkenini hesaba kattığımızda dahi mutlulukları daha düşük olmasına rağmen, kişiler zaman içerisinde boşanmaya da uyum sağlamak ve mutluluk seviyeleri ilk şok geçtikten sonra bir miktar yükselmektedir.

Boşanmanın insanların iyi oluş haline etkisi ile ilgili daha önce yapılmış araştırmalar genellikle Batı toplumları üzerindeki gözlemlere dayanmaktadır (Diener ve ark., 2000; Kalmijn, 2010; Verbakel, 2012). Türkiye'de boşanmanın iyi olma haline etkileri üzerine yapılan araştırmaların örnekleme çok küçük ve coğrafi alan açısından çok sınırlıdır (Akoğlu & Küçükkaragöz, 2018; Baynal, 2018; Birol ve ark., 2017). Bu çalışma literatürdeki bu boşluğu doldurmaktadır.

Boşanma ile ilgili verilen kararlar kişilerin uzun vadeli çıkarıyla uyumuyorsa, örneğin onların mutluluğunu azaltıyorsa, bu durumda kamunun ailelere evlilik danışmanlığı gibi hizmetler vermesiyle istenmeyen sonuçların engellenebileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde, boşanma ile ilgili kararlar her zaman rasyonel olarak alınmıyorsa, devletin boşanmanın sonuçları ile ilgili yapacağı bilgilendirmenin de taraflara faydası olabilecektir.

Metodoloji

Boşanma ile iyi oluş halinin ilişkisini incelemek için aşağıdaki fonksiyon tanımlanmıştır.

$$M_i = \alpha_0 + \alpha_1 Boşanmış_i + \beta X_i + u_i \dots \dots \dots [1]$$

Burada M kişinin mutluluk skoru, ise kişinin boşanmış olup olmadığını temsil eden kukla değişkendir, X ise kişinin mutluluğunu etkilediği önceki araştırmalar tarafından tespit edilen yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir seviyesi gibi değişkenlerdir.

Boşanmanın etkisini tespit etmek için, regresyon modelinde boşanmış kukla değişkeninde boşanmışlar 1 değerini alırken referans kategorisi olarak kullanılan hiç evlenmemiş insanlara 0 değeri atanarak kıyas yapılmaktadır. Çünkü her iki grubun da hayatını paylaştığı bir partneri yoktur. Daha sonra da boşanmışlar (yine 1 değerini alan kukla değişken oluşturularak) referans kategorisi olarak evlilere (kukla değişkende 0 atanarak) kıyas edilmektedir. Fakat asıl merak edilen sorulardan biri, kişinin mutluluğu açısından mutsuz bir evliliğe devam ediyor olmanın mı yoksa boşanmış olmanın mı daha yıpratıcı olduğunun anlaşılmasıdır. Bunu tespit etmek için, üçüncü olarak yine aynı mantıkla kukla değişken oluşturulup boşanmışlar mutsuz evlilik sürdüren evli bireylere kıyas edilmektedir. Dördüncüsü, detaylı bir şekilde giriş kısmında anlatıldığı gibi, boşanmış kişilerde adaptasyon olup olmadığını tespit etmek için son 1 yıldan daha önce boşanmış kişiler ile son 1 yıl içerisinde boşanmış kişiler kıyaslanmaktadır.

Diğer bir husus, boşanmış kişilerin diğer insanlardan bazı belirgin farkları olabilir ve bu farklarından dolayı boşanmış olabilir. Bu durumda, boşanmanın mutsuzluk getirmesinden çok, kişilik özelliklerinin hem boşanmayı hem de mutsuzluğu netice vermesi durumundan bahsedilebilir. Boşanmış kişilerin selektivitesini hesaba katabilmek için, boşanma ile anlamlı ölçüde ilişkisi olduğu tespit edilen gelir durumu, işsizlik, sağlık durumu (ve dindarlık) gibi değişkenler de (bazı) regresyon analizlerinde hesaba katılmıştır.

Veri

Bu çalışmada da TÜİK tarafından yapılmış Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nın (YMA) birey düzeyindeki verileri kullanılmıştır. YMA, 2003 yılından bu yana her yıl düzenli olarak Türkiye'nin kurumsal olmayan 18 ve üstü yaş grubu nüfusunu temsil eden bir örneklemeden veri toplamaktadır. Anket yüz yüze mülakat şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Ankette mutluluk, arkadaş ilişkilerinden memnuniyet, öznel sağlık durumu ve çok zengin arka plan değişkenleri ile ilgili bilgi toplanmıştır. Mutluluğu ölçen soru şu şekilde yöneltilmiştir: “Yaşamınızı bir bütün olarak düşündüğünüzde ne kadar mutlusunuz?”. Cevap kategorileri 1(Çok mutlu)'den 5 (Çok mutsuz)'a kadar sıralanmaktadır.

Katılımcıların medeni durumları da şu 4 cevap kategorisi ile toplanmıştır: Hiç evlenmemiş, evli, boşandı, eşi öldü.

Ankete katılanlardan evli olanlara evliliğinden memnun olup olmadığının 1'den (Çok memnun) 5'e (Hiç Memnun değil) değerlendirmeleri istenmiştir. Mutsuz bir evliliğe sahip olanlar bu soruya “hiç memnun değil” olarak cevap verenlerden oluşturulmuştur.

Ayrıca, katılımcılara son 1 yıl içinde hayatlarındaki olabilecek büyük değişiklikler ile ilgili de sorular yöneltilmiştir. Bu sorulardan biri de kişinin son 1 yıl içinde boşanıp boşanmadığına dair sorudur. Böylece, 1 yıl içerisinde boşananlar ile daha uzun zaman önce boşananları kıyaslama şansımız olmaktadır. Fakat bu soru sadece 2013 ve sonraki yıllarda yöneltilmiştir.

Arka plan değişkenleri olarak cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi (ilkokul veya daha az, orta öğretim veya dengi, lise veya dengi ve yükseköğretim ve üzeri olarak 4 kategori), iş hayatıyla ilgili durum (çalışan, işsiz, ev işleriyle meşgul, öğrenci, emekli, çalışamaz durumda ve diğer olarak 7 kategori), 5 kategoride ölçülen hanehalkı geliri, 1-5'e likert ölçeğiyle sorulmuş öznel sağlık durumu ve arkadaş ilişkilerinden memnuniyet değişkenleri kullanılmıştır. 2013 yılında ve 2019 yılında 3 kategori ile kişilerin dine olan ilgileri de sorulmuştur. Bazı modellerde bu değişken de kontrol edilmiştir.

Anketin bir bölümünde katılımcılara birçok konuda sosyal baskı hissedip hissetmedikleri de sorulmuştur. Bu sorulardan biri de kişinin medeni durumdan dolayı sosyal baskı hissedip hissetmediğidir. Bu değişken de özellikle sosyal normlar açısından boşanmış kişilerin hayatındaki değişimleri yıllar içerisinde izlemekte anlamlı bir bilgi sunmaktadır.

Tablo 1
Betimleyici İstatistikler

	Boşanmış	Bir sene içinde boşanmış	Evliliğinden mutlu olmayan	Hiç Evlenmemiş
Mutluluk Skoru	2,99 [1,02]	2,98 [1,05]	2,46 [1,03]***	3,48 [0,88]***
Çok mutlu	0,04 [0,20]	0,05 [0,23]*	0,02 [0,13]***	0,09 [0,28]***
Mutlu	0,30 [0,46]	0,28 [0,45]	0,16 [0,37]***	0,46 [0,50]***
Orta	0,36 [0,48]	0,36 [0,48]	0,27 [0,44]***	0,33 [0,47]***
Mutsuz	0,20 [0,40]	0,20 [0,40]	0,36 [0,48]***	0,09 [0,29]***
Çok mutsuz	0,09 [0,29]	0,10 [0,30]	0,19 [0,39]***	0,03 [0,16]***
Yaş	45,31 [12,54]	37,27 [11,09]***	46,70 [13,89]***	25,83 [8,89]***
Kadın	0,70 [0,46]	0,64 [0,48]***	0,77 [0,42]***	0,48 [0,50]***
Gelir Kategorisi	2,34 [1,40]	2,19 [1,36]***	2,00 [1,25]***	2,71 [1,42]***
İş hayatıyla ilgili durum				
Çalışan	0,42 [0,49]	0,49 [0,50]***	0,27 [0,44]***	0,44 [0,50]*
İşsiz	0,09 [0,28]	0,11 [0,32]***	0,05 [0,23]***	0,15 [0,35]***
Ev işleriyle meşgul	0,26 [0,44]	0,26 [0,44]	0,50 [0,50]***	0,13 [0,33]***
Öğrenci	0,00 [0,06]	0,01 [0,11]***	0,00 [0,06]	0,21 [0,41]***
Emekli	0,14 [0,34]	0,06 [0,24]***	0,08 [0,28]***	0,01 [0,12]***
Çalışamaz durumda	0,06 [0,23]	0,03 [0,16]***	0,06 [0,24]	0,02 [0,13]***
Diğer	0,03 [0,18]	0,04 [0,19]	0,03 [0,17]	0,04 [0,20]***

Eğitim Durumu				
İlkokul veya daha az	0,50 [0,50]	0,42 [0,49]***	0,73 [0,44]***	0,18 [0,38]***
Ortaokul veya dengi	0,13 [0,33]	0,18 [0,38]***	0,10 [0,30]***	0,21 [0,41]***
Lise veya dengi	0,20 [0,40]	0,24 [0,42]**	0,11 [0,31]***	0,37 [0,48]***
Yükseköğretim	0,17 [0,37]	0,17 [0,37]	0,06 [0,23]***	0,24 [0,43]***
Özel Sağlık	3,38 [0,97]	3,60 [0,89]***	2,87 [1,10]***	3,87 [0,74]***
Arkadaş İlişki Mem.	3,86 [0,68]	3,85 [0,71]	3,75 [0,79]***	3,99 [0,57]***
Dindarlık (1-3)	2,46 [0,75]	2,51 [0,74]	2,63 [0,69]***	2,54 [0,70]***
N	7.671	982	4.683	47.922

Not: Ortalama değerler ve [] içinde standart sapmalar sunulmuştur, * p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001.

Örnekleme ait betimleyici istatistikler Tablo 1’de sunulmaktadır. Birinci sütünde boşanmış kişilere ait ortalama ve standart sapma değerleri gösterilmektedir. Diğer sütünlarda da sırasıyla, 1 sene içinde boşanmış kişilere, evliliğinden mutlu olmayan evlilere ve hiç evlenmemiş kişilere ait değerler sunulmaktadır. Boşanmış kişilerin diğer referans gruplarından arka plan değişkenleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak için t-testi yapılmıştır. 2. sütündeki yıldızlar satırdaki değişken açısından boşanmışlar ile son 1 yıl içinde boşanmışlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğuna işaret etmektedir. 3. sütündeki yıldızlar boşanmışlar ile evliliğinden memnun olmayanlar kategorileri arasında satırdaki değişken açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu anlamına gelmektedir. 4. sütündeki yıldızlar da satırdaki değişkenin boşanmışlar ile hiç evlenmemiş kategorileri arasında istatistiksel olarak anlamlı ölçüde farklı olduğunu göstermektedir.

Tablo 1’e göre evliliğinden memnun olmayan kişilerin mutluluk skoru en düşük (M=2,46), ve boşanmış kişilerle aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Hiç evlenmemiş kişilerin ortalama mutluluğu en yüksek olup (M=3,48), boşanmış kişilerden anlamlı olarak yüksektir. Boşanmış ve son 1 sene içinde boşanmış kişilerin mutluluk skorları birbirine çok yakındır (M=2,99, 2,98) ve fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Boşanma ile mutluluk arasındaki ilişkiyi daha net incelemek için, her bir mutluluk kategorisine de baktığımız da benzer bir sonuç görüyoruz. Evliliğinden memnun olmayan insanların %19’u kendini çok mutsuz, %36’sı da mutsuz olarak sınıflamıştır. Bu oranlar boşanmış veya son 1 yıl içerisinde boşanmış kişilerde sırasıyla %10 çok mutsuz ve %20 mutsuz olarak gerçekleşmiştir. Hiç evlilik yaşamış insanlar her bir kategoride mutluluk açısından daha pozitif bir tablo çizmektedir. Hiç evlilik yaşamayanların %9’u kendini çok mutlu, %46’sı da mutlu olarak nitelendirilmektedir. Boşanmış ile son 1 yıl içinde boşanmış kişiler arasındaki farklar hariç, diğer bütün farklar istatistiksel olarak anlamlıdır. Kabaca bu kıyaslamalar mutsuz bir evliliği yürütmenin kişiye getirdiği yükü hiç evlenmemiş olaya da kıyasla boşanmayla da kıyasla çok net ortaya koymaktadır.

Fakat sütunlarda belirtilen kategoriler arasında yaş, cinsiyet, gelir seviyesi, iş hayatıyla ilgili durum, eğitim seviyesi ve diğer değişkenler açısından da önemli ve istatistiksel olarak anlamlı farklar görülmüştür. Bu farkların da regresyon analizi ile hesaba katıldıktan sonra daha sağlıklı sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır.

Bulgular

Tablo 2’de EKK yöntemiyle tahmin edilen regresyon analizine dair temel bulgular sunulmaktadır. Panel A’da mutluluk bağımlı değişkenini açıklamak için ana kontrol değişkenleri eklenmekte, Panel B’de sadece 2009 yılı ve sonrasında sorulan dindarlık değişkeni de modele eklenmekte, Panel C’de de boşanmış kişilerin mutluluğunun zaman içerisindeki değişimini gözlemlemek için boşanmış kukla değişkeni ile yıl değişkeninin etkileşim terimi modele eklenmiştir. Model 1 ve 2’de sırasıyla hiç evlenmemiş ve evliler referans kategorisi olarak belirlenmiş, Model 3’te evliliğinden mutlu olmayanlar referans kategorisi olarak belirlenmiş, Model 4’te son 1 yılda boşanmış kişiler referans kategorisi olarak belirlenmiştir. Tablo 2’de sadece boşanmayla ilgili değişkenlerin katsayısı sunulurken, arkaplan değişkenlere ait katsayılar ve bazı tanısal test sonuçları Ek Tablo A-1’de sunulmuştur. Bütün modellerde değişen varyans olabileceği varsayımıyla standart hata terimleri düzeltilmiş standart hata yöntemiyle tahmin edilmiş ve o sonuçlar tablolarda sunulmuştur. Bunlara ek olarak, Panel A Model 1 için Ramsey Reset testi yapılmış ve bu teste ait F istatistiği ve p değeri 1,67 ve 0,17 olarak bulunmuştur. Bu sonuç model kurma hatası konusunda bir soruna işaret etmemektedir. Ayrıca, hata teriminin normal dağılıma uygunluğunu test etmek için Jarque-Bera Testi yapılmıştır ve p değeri 0,05’ten küçük bulunmuştur. Bu sonuç normal dağılım varsayımının reddedilmesi anlamına gelmektedir. Bununla beraber, Ek Şekil A-2 hata teriminin dağılımının normal dağılıma büyük ölçüde benzediği sonucuna bizi götürmektedir. Bu nedenle, EKK yöntemiyle yapılan tahmin sonuçları güvenilir olarak değerlendirilmiştir.

Panel A Model 1 sonuçlarına göre, yaş, cinsiyet, gelir durumu, eğitim, iş hayatıyla ilgili durum ve daha başka arka plan değişkenleri hesaba katıldığında dahi, hiç evlenmemişlere kıyasla boşanmış kişilerin mutluluğu 5 üzerinden 0,21 puan daha azdır. Bu katsayı istatistiksel olarak anlamlıdır. Panel A Model 2’de de yine aynı kontrol değişkenleri hesaba katıldığında evlilere kıyasla boşanmışların mutluluğu ortalama 0,49 puan daha düşük olduğu görülmektedir. Bu katsayı da %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Burada 5’li ölçekle ölçülen hanehalkı gelir düzeyinin 1 üst kategoriye çıkmasının mutluluğa olan etkisinin 0,06-0,09 arasında olduğunu belirtmek (bk. Ek Tablo A-1), boşanmanın katsayısını yorumlamak açısından fikir verebilir. Bu sonuçlar bireyler açısından boşanmanın ne kadar zor bir süreç olduğuna işaret etmektedir.

Fakat elbette ortalama bir evliliğe sahip bir insan değil, evliliğinde sorunları olan kişiler boşanmak isteyecektir. Bu nedenle asıl yapılması gereken kıyas evliliğinden

memnun olmayanlara göre boşanmışların mutluluklarının diğer değişkenler hesaba katıldıktan sonra nasıl olduğudur. Bu kıyası gösteren Panel A Model 3'tür. Buna göre, boşanmışların mutluluğu ortalama olarak evliliğinden memnun olmayan evlilerden 0,36 puan daha yüksektir ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçta çiftlerin memnun olmadığı evliliği sürdürmektense boşanmalarının kendi mutlulukları için daha iyi olduğu sonucunu ulaştırmaktadır. Diğer önemli nokta, kişilerin boşanmayla birlikte gelen değişime zaman içinde alışıp alışmadığını gösteren Panel A Model 4'tür. Bu modelin sonuçları, son 1 yıldan önce boşanmış kişilerin mutluluk seviyesinin son 1 yıl içerisinde boşanmışlara kıyasla 0,09 puan daha yüksek olduğunu göstermektedir ve bu katsayı da istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç bir miktar da olsa kişilerin yeni sosyal hayatlarına uyum sağlayabildiği ile ilgili bilgi vermektedir.

Panel B'de yukarı anlatılan bütün modeller dindarlık değişkeni de eklenerek tekrar hesaplanmıştır. Model 1 ve 2'de boşanmışlığın katsayısında biraz düşüş olmakla beraber yine de fark negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçlar şu anlama gelmektedir, boşanmışlarla hiç evlenmemişler ve evli olanlar arasındaki düşük mutluluk aradaki dindarlık farkı hesaba katıldığında dahi devam etmektedir. Panel B Model 3'te boşanmışların katsayısı artmıştır ve katsayı istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç, dindarlık sabit tutulduğunda mutsuz evliliklere devam eden kişilere kıyasla boşanmışların mutluluğunun daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Model 4 ise boşanmış değişkeninin katsayısında değişiklik olmamıştır. Bu modelde dindarlığın etkisi de istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu sonuç da dindarlık hesaba katıldığında da kişilerin zaman içinde boşanmaya adapte olduğu sonucuna götürmektedir.

Tablo 2
Mutluluk Regresyon Sonuçları

	(1)	(2)	(3)	(4)
Panel A				
Boşanmış	-0,211*** (0,01)	-0,487*** (0,01)	0,358*** (0,02)	0,089** (0,04)
Panel B				
Boşanmış	-0,193*** (0,01)	-0,457*** (0,01)	0,372*** (0,02)	0,089** (0,04)
Dindarlık	0,055*** (0,01)	0,076*** (0,00)	0,042*** (0,01)	0,026 (0,02)
Panel C				
Boşanmış	-0,294*** (0,04)	-0,639*** (0,04)	0,363*** (0,06)	0,293 (0,21)
Boşanmış*Yıl	0,008** (0,00)	0,015*** (0,00)	-0,000 (0,01)	-0,019 (0,02)
Referans Grup	Hiç Evlenmemiş	Evli	Evliliğinden memnun olmayan	Son 1 senede boşanmış
N	55.582	249.427	12.346	6.317

Not: Sağlam standart sapma değerleri parantez içinde verilmiştir, * p < 0,1, ** p < 0,05, *** p < 0,01. Bütün modeller yaş, yaşın karesi, cinsiyet, hanehalkı geliri, iş hayatıyla ilgili durum (kategoriler: çalışan, işsiz, ev işleriyle meşgul, öğrenci, emekli, çalışamaz durumda, diğer), eğitim, özel sağlık durumu, özel sağlık durumunun karesi, arkadaş ilişkilerinden memnuniyet (AIM), AIM'in karesi ve yıl değişkenleri kontrol edilerek hesaplanmıştır.

Tablo 2 Panel C’de boşanmışların mutluluk seviyesindeki düşüklükte zaman içerisinde bir değişim olup olmadığını anlamak için tahmin edilmiştir. Model 1 ve 2’ye göre hiç evlenemiş ve evliler ile boşanmışlar arasındaki büyük mutluluk farkı zamanla azalmaktadır. Çünkü boşanmış kukla değişkeni ile yıl değişkeninin etkileşim teriminin katsayısı Model 1 ve 2’de pozitif olup (sırasıyla 0,008 ve 0,015) istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçlar boşanmışların mutluluk dezavantajının bir kısmının boşanma ile ilgili sosyal normlara aykırı hareket etmekten kaynaklanabileceğini düşündürmektedir. Çünkü giriş bölümünde belirtildiği gibi Türkiye’de zaman içerisinde boşanma karşıtlığı azalmıştır. Bu durumda, boşanmışların olumsuzluk yaşamamasının azalıyor oluşu anlaşılabilir bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Evliliğinden memnun olmayanlara kıyasla ve boşanmışların mutluluk avantajında ise zaman içerisinde anlamlı bir değişim görülmemektedir.

Ek Tablo A-1’de sunulan diğer değişkenlerin katsayılarını da kısaca değinmek gerekirse, yaşandan memnuniyet literatürüyle uyumlu olarak yaş ile mutluluk arasında U şeklinde bir ilişki görülmektedir. Kadınlar erkeklerden anlamlı olarak daha mutlu olduğu ortaya çıkmıştır. İş hayatıyla ilgili kategoriler açısından en belirgin olan işsizlerin mutluluğunun belirgin olarak düşük olduğudur. Arkadaş ilişkilerinden memnuniyet ve sağlık durumundan memnuniyet de mutluluk ile anlamlı olarak pozitif ilişki içindedir. Bu iki değişkenin katsayısı da büyüktür. Bu da mutluluk için sosyal çevrenin ve sağlığın önemine işaret etmektedir.

Tablo 3’te boşanmanın mutluluğa olan etkisinin değişik demografik gruplar için nasıl farklılaştığını görmek amaçlanmıştır. Bunun için Panel A’da boşanmış kukla değişkeni ile ilk olarak kadın kukla değişkeni ile etkileşim terimi modele eklenmiştir. Model 1 ve 2’ye göre etkileşim teriminin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu da gerek hiç evlenmemişlere gerek evlilere kıyasla boşanmanın mutlulukla olan negatif ilişkisinin kadın veya erkekler arasında farklılaşmadığını göstermektedir. Toplumda genel olarak boşanmanın psikolojik yükünü daha çok kadınların çektiğine dair bir algı varsa da bu sonuçlara göre her iki cinsiyet için de boşanma mutluluk ile negatif ilişkilidir. Bununla beraber, Model 3’e göre mutsuz bir evliliği olanlara kıyasla boşanmış kadınların mutluluğundaki artış erkeklerden daha yüksektir. Bu kadınların evlilikten beklentilerinin daha yüksek olmasıyla veya mutsuz evliliklerinin yükünün kadınlar tarafından daha çok hissedilmesiyle açıklanabilir. Boşanmaya alışma açısından Model 4’e göre kadın ve erkek arasında belirgin bir fark yoktur.

Panel B’de boşanmanın mutluluk ile negatif ilişkisinin değişik yaş grupları açısından nasıl farklılaştığını incelenmektedir. Genç 30 yaş altı, orta yaşlı 30-60 yaş arası, yaşlı da 60 yaş üstü olarak tanımlanmaktadır. Model 1 ve 2’ye göre referans kategori yaşlılardır. Buna göre, yaşlılar için de boşanmanın daha az mutluluk demektir çünkü referans kategoriye gösteren katsayılar Model 1 ve 2’de sırasıyla -0,21 ve -0,42’dir ve

istatistiksel olarak anlamlıdır. Fakat bununla beraber, boşanma ile genç kukla değişkeninin etkileşim teriminin katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması bu etkinin özellikle gençler için yıpratıcı olduğu anlamına gelmektedir. Orta yaşlılarda etkileşim terimi istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için yaşlılardan farklı olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bununla beraber, yaş grubu farketmeksizin mutsuz bir evlilikten boşanmak mutluluk ile pozitif ilişkiindedir. Benzer şekilde, yaş grubuna göre boşanmaya adaptasyon farklılaşmamaktadır.

Tablo 3
Mutluluk Regresyon Sonuçları, Demografik Gruplar

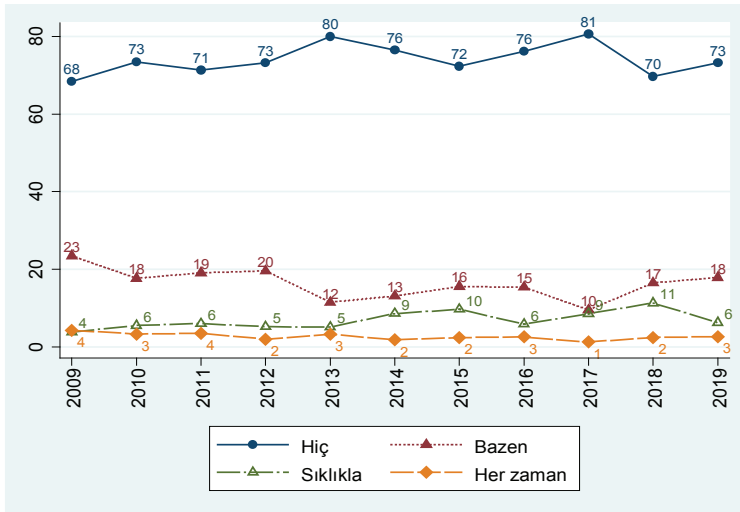
	(1)	(2)	(3)	(4)
Panel A				
Boşanmış	-0,221*** (0,02)	-0,475*** (0,02)	0,222*** (0,04)	0,104* (0,06)
Boşanmış*Kadın	0,014 (0,02)	-0,017 (0,02)	0,186*** (0,04)	-0,022 (0,07)
Panel B				
Boşanmış	-0,205*** (-5,26)	-0,423*** (-14,08)	0,354*** (8,69)	0,081 (1,23)
Boşanmış* Genç	-0,136** (-2,53)	-0,183*** (-3,86)	0,020 (0,34)	-0,090 (-1,17)
Boşanmış* Orta Yaşlı	0,017 (0,43)	-0,059* (-1,83)	0,003 (0,08)	-0,018 (-0,32)
Panel C				
Boşanmış	-0,253*** (-13,20)	-0,518*** (-32,99)	0,362*** (15,49)	-0,003 (-0,06)
Boşanmış*Orta öğretim	0,013 (0,38)	0,013 (0,40)	-0,001 (-0,04)	0,036 (0,81)
Boşanmış*Lise	0,081*** (2,78)	0,071** (2,53)	-0,004 (-0,09)	0,111* (1,78)
Boşanmış* Üniversite ve üstü	0,115*** (3,73)	0,095*** (3,27)	-0,045 (-0,77)	0,122 (1,40)
Referans Grup	Hiç Evlenmemiş	Evli	Evliliğinden memnun olmayan	Son 1 senede boşanmış
N	55.582	249.427	12.346	6.317

Not: Sağlam standart sapma değerleri parantez içinde verilmiştir, * p < 0,1, ** p < 0,05, *** p < 0,01. Bütün modeller yaş, yaşın karesi, cinsiyet, hanehalkı geliri, iş hayatıyla ilgili durum (kategoriler: çalışan, işsiz, ev işleriyle meşgul, öğrenci, emekli, çalışamaz durumda, diğer), eğitim, özel sağlık durumu, özel sağlık durumunun karesi, arkadaş ilişkilerinden memnuniyet (AİM), AİM'in karesi ve yıl değişkenleri kontrol edilerek hesaplanmıştır.

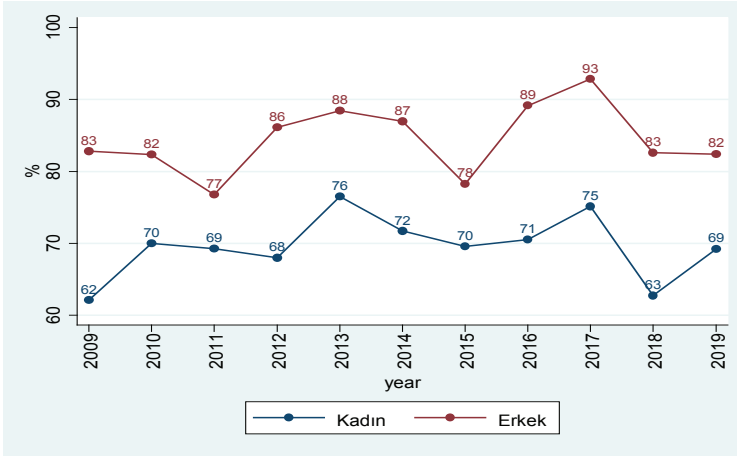
Panel C Model 1 ve 2'ye göre hiç evlenmemişlere ve evlilere göre boşanmışların ortalama olarak daha mutsuz olması özellikle ilkökul ve altı eğitime sahip kişiler içindir. Lise ve üniversite eğitimi almış kişiler için boşanmanın mutsuzluk etkisi daha azdır. Bu bulgu, eğitimin artmasıyla kişinin sosyal çevresinin artıyor ve boşanmayla baş edecek kaynaklarının artması ile alakadar olabilir. Bununla beraber, Panel C Model 3'e göre, mutsuz bir evliliğe sahip olmaktansa boşanmanın mutluluk ile pozitif ilişkisi eğitim grubuna göre farklılaşmamaktadır. Model 4'e göre de %5 anlamlılık düzeyinde eğitim kategorilerinin boşanmaya adaptasyonda farklılaşmadığı görülmektedir.

Ayrıca, Tablo 2 Panel C’de gösterilen boşananların ortalama da az olan mutluluğunun zaman içerisinde artıyor olması, boşanma ile mutluluk arasındaki ilişkinin kısmen boşanma ile ilgili toplumsal değer yargılarıyla alakadar olabileceğini akla getirmektedir. Zaman içinde boşanmanın yaygınlaşmasıyla sosyal normlarda bir değişme olması beklenir. Bu toplumsal değişme ile ilgili Yaşam Memnuniyeti Araştırmasında sorulan bir soru fikir verebilir. Bu soru kişilerin medeni durumundan dolayı ne kadar sosyal baskı hissettiklerine dairdir. Bu soru 2009-2019 yılları arasında sorulmuş olup, 10 yıllık bir dönemdeki değişimi göstermektedir. Ek Şekil A-1’de diğer medeni durumlara bakınca medeni durumundan dolayı en çok sosyal baskıya uğrayan boşanmış kişilerdir. Bu çalışmanın da konusu boşanmışlar olduğu için sadece boşanmış kişilerin medeni durumlarından dolayı sosyal baskı hislerinin zaman içinde değişimi incelenmiştir. Şekil 1’e göre boşanmış kişilerin çok büyük bir kısmı (%70 civarında) medeni durumundan dolayı hiç sosyal baskı hissetmediğini söylemektedir. 2009-2019 yılında sosyal baskı hissetmeme kategorilerinde belirgin bir eğilim gözlemlenmemektedir.

Şekil 2’de sunulan hiç baskı hissetmemeye cinsiyet bazında bakıldığında ise her bir yıl için kadınların daha düşük oranda olduğunu görülmektedir. Farkın anlamlı olup olmadığına dair yapılan t-testi sonuçlarına göre de kadınların hiç baskı hissetmeme ihtimali erkeklerden anlamlı olarak daha düşüktür (t değeri: 12,28, p değeri: 0,00).

Şekil 1. Boşanmışların medeni durumundan dolayı sosyal baskı hislerindeki değişim (YMA, 2009-2019)

Şekil 2. Hiç sosyal baskı hissetmeyen boşanmışlarda cinsiyet bazında değişim (YMA, 2009-2019)

Tartışma

Bu çalışmada ilk bulgu boşanan kişilerin hem hiç evlenmemiş hem de evlilere kıyasla ortalamada daha mutsuz olduğunu göstermektedir. Bu da boşanmanın kişilere çok ciddi psikik yükler getirdiği anlamına gelmektedir. Bu bulgu Kalmijn ve Monden (2006); Lucas (2005); Verbakel (2012) gibi çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir. Fakat evliliğin avantajı veya boşanmanın dezavantajı evlilik kalitesine göre değişmektedir. Memnun olunmayan evliliklere göre boşanmış kişilerin mutluluğu anlamlı ölçüde daha yüksektir. ABD’de gerçekleştirilen araştırma sonuçları mutsuz evlilikleri sürdürenler ile boşanmışlar arasında bir fark bulmazken (Waite ve ark., 2002), Türkiye’de durum daha farklı görünmektedir. Türkiye’deki boşanma oranlarının ABD’den ciddi olarak daha düşük olması ve buna paralel olarak sosyal değer yargılarının boşanmayı normal görmeme eğiliminde olması bu durumu bir miktar açıklayabilmektedir. Bu durum Türkiye bağlamında, gerçekten önemli bir sebep olmadıkça genel olarak kişilerin boşanmaya teşebbüs etmiyor oluşundan kaynaklanıyor olması muhtemeldir. Diğer bir ifadeyle boşanma ancak çok problemlili bir evliliğe kıyasla bir çeşit kurtuluş olarak görülebilmektedir. Ayrıca, her ne kadar boşanmış bireylerin mutluluğu birçok faktör kontrol edildiğinde dahi hiç evlenmemiş bireylerden anlamlı olarak düşüğe de bir miktar adaptasyon da olmaktadır. Son 1 seneden önce boşanmış kişilerin mutluluk seviyelerinin, son 1 sene içinde boşanmış kişilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Lucas’ın (2005) çalışmasında Almanya’da da boşanmaya bir miktar adaptasyon olduğu tespit edilmiştir.

Diğer kayda değer bir bulgu da boşanmanın mutluluğa olan negatif etkisinin araştırmanın yapıldığı yıllar içerisinde azalmasıdır. Bu da zamanla boşanmanın

toplumda normalleşiyor olmasına işaret ediyor olabilir. Dünya Değerler Araştırması sonuçlarına göre 2011 yılında toplumun %50'si boşanmayı hiçbir şekilde onaylamazken, 2017 yılında bu oran yaklaşık yarıya (%29) düşmüştür. Fakat diğer yandan Şekil 1'de görüleceği üzere medeni durumdan dolayı sosyal baskı hissetme durumunda son 10 yıllık dönemde belirgin bir değişiklik bulunmamıştır.

Son olarak çalışmanın birtakım kısıtları vardır. İlk olarak, incelenen veriseti yatay kesitsel veri olduğu için neden sonuç ilişkilerini ortaya koymaya izin vermemektedir. Her ne kadar boşanmayı tetikleyen nedenler regresyon analizine dahil edilerek, boşanmışların seçilmiş bir grup olma ihtimali bertaraf edilmeye çalışılsa da gözlemlenemeyen kişilik faktörlerinin de etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu ihtimali tamamen ortadan kaldırmak bu araştırmanın sınırları içinde mümkün görünmemektedir. Diğer bir husus, çocuklu bireylerin boşanmadan etkilenmesi ile çocuğu olmayan bireylerin etkilenmesinin farklı olacağı değerlendirmesidir. Fakat verisetinde çocuk sayısı ile ilgili bir değişken olmadığı için bu analiz gerçekleştirilememiştir. İleride yapılacak araştırmaların bu konuya eğilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Aile Arabuluculuğuna Bakan Yönler

Kamu Denetçiliği Kurumu, ABD ve Avrupa ülkelerinde uzun zamandır uygulanan Aile Arabuluculuğu sisteminin Türkiye'de de uygulanmasını Adalet Bakanlığına tavsiye etmiştir (KDK, 2019). Adalet Bakanlığı 2021 yılı itibariyle hazırlıkların devam ettiği yönünde açıklamalar yapmıştır (Hürriyet, 2020). Aile arabuluculuğu boşanma aşamasında olan bireylerin anlaşmazlıklarını bir uzlaşuya vardırılmayı amaç edinen geleneksel olarak aile büyüklerinin ve yaşanan yerdeki ileri gelenlerin oynadığı rolü daha kurumsal olarak işletmeye çalışan mekanizma olarak tanımlanmaktadır (Parkinson, 2018). Bu mekanizmanın hukuk sisteminin üzerindeki bir kısım yükün alınması gibi de fonksiyonları olabileceği ileri sürülmüştür (Binay, 2018). Giriş bölümünde de belirtildiği gibi kişilerin karar almada her zaman rasyonel davranmadığını gösteren bulgular aile arabuluculuğunun işlevsel olabileceğini göstermektedir. Fakat arabuluculuk sisteminin başarılı olması için birçok şart mevcut olup bunlardan en önemlisi boşanmada her iki tarafından da ihtiyaç, düşünce ve duygularını özgürce paylaşabileceği bir ortamın hazırlanmasıdır (Sunay, 2009). Araştırmalar aile içi şiddetin Türkiye'de boşanmanın en büyük nedeni olduğunu göstermektedir (Aktaş Akoğlu & Küçükkaragöz, 2018; Uyar, 1999). Yine önemli bir boşanma nedeni cinsel uyumsuzluklardır (Abalı, 2006). Bu gibi mahrem ve konuşulması zor konuların arabulucuya açıkça belirtilmesinin çok kolay olmadığına ilişkin farkındalık bu kurumun işlevselliğini artıracaktır. Arabulucu, boşanmanın ve evli kalmanın her bir taraf açısından getirebileceği ekonomik, sosyal ve psikolojik maliyeti alternatifleri ile ortaya koymaya çalışmalı ve tarafların bu alternatifleri karşılaştırmasına yardımcı olmalıdır. Tarafları herhangi bir seçime ikna etmeye çalışmamalıdır.

Çalışmanın her iki cinsiyet için de mutsuz bir evlilikte devam etmektense boşanmanın bireyin mutluluğu için daha iyi olduğu bulgusu, sadece boşanmanın psikolojik maliyetini aydınlatabilmektedir. Bunun yanında bilimsel çalışmalardan edinilmiş, boşanmanın ekonomik ve sosyal maliyet ve getirileri de incelenerek arabuluculara uygun nitelikli bilgiler verilmesi arabuluculuk mekanizmasının sağlıklı bir şekilde fonksiyonunu yerine getirmesine olanak tanıyacaktır.

Sonuç

Farklı birçok ülkede yapılan araştırmalar boşanmanın öznel iyi olma hali ile negatif ilişkide olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada TÜİK tarafından derlenen Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının 2003-2019 yılları arasındaki birey düzeyindeki verisi kullanılarak Türkiye’de boşananların mutlulukları değişik referans kategorilerine göre incelenmiştir. Analiz sonuçları gerek hiç evlenmemişlere gerek evlilere kıyasla boşanmışların mutluluklarının önemli ölçüde düşük olduğunu göstermektedir. Bu bulgu boşanmanın psikik maliyetini göstermesi açısından kayda değerdir. Bununla beraber, boşanmanın psikik maliyeti asıl itibarıyla sorunsuz evliliklere kıyasla yüksektir, çünkü mutsuz evliliğe sahip insanlara göre boşanmak mutluluk ile pozitif ilişki içindedir. Bu da evliliğin sağladığı yararın her durumda geçerli olmadığını göstermektedir. Sorunlu bir evliliği yürütmektense, boşanmanın kişilerin mutluluğu açısından daha olumlu olacağı kanısını vermektedir. Son olarak, boşanan kişiler her ne kadar hiç evlenmemiş kişilerden daha az mutluysa da zaman içinde insanlar boşanmaya alışmakta ve mutlulukları az da olsa artmaktadır.

Çalışmaya ait bulguların Aile Arabuluculuğu ile yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Aile arabuluculuğu boşanma aşamasındaki çiftlere boşanmanın beraberinde getireceği ekonomik, sosyal, psikolojik avantaj ve dezavantajları bilimsel bulgular ışığında ortaya koyup, tarafların rasyonel karar vermesine uygun desteği sağladığında işlevini icra etmiş olur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

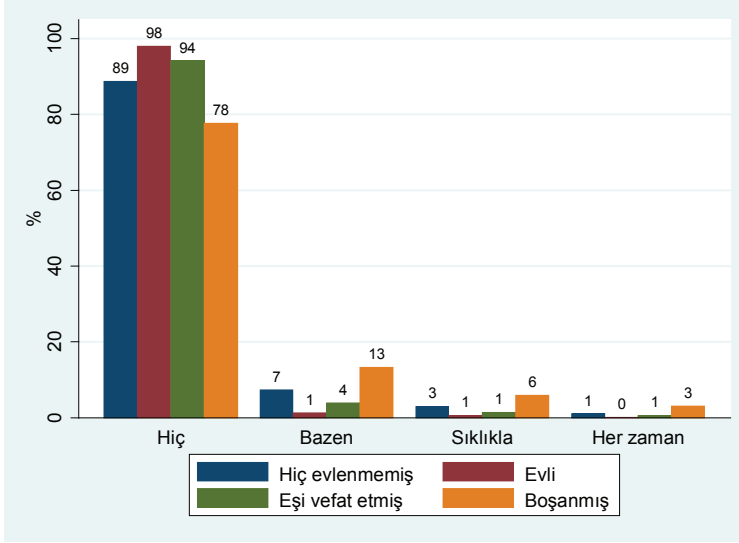
Abalı, S. (2006). *Boşanmak için başvuran kadınların evlilikteki cinsel yaşamlarını boşanma nedeni olarak görme durumları* (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

- “Ailelere arabulucu”. (2020). *Hürriyet Gazetesi*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ailelere-arabulucu-41660521>
- Akoğlu, Ö. A., & Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlülere ilişkin bir araştırma: İzmir ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 153–172.
- Argyle, M. (1999). Causes and correlates of happiness. In D. D. Kahneman, & E. N. Schwarz (Eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (pp. 353–373). Sage.
- Baynal, F. (2018). Boşanma sonrası başa çıkmada dini ve manevi etkilerin incelenmesi. *Bilimname*, 2018(35), 253–282.
- Becker, G. S. (1981). *A treatise on the family*. Harvard University Press.
- Binay, M. (2018). Türkiye’de boşanma nedenlerinin analizi ve alternatif uyumsuzluk yöntemleri. *Ombudsman Akademik*, 5(9), 237–267.
- Biröl, S. Ş., Temel, V., & Aydın, E. (2017). Kadınların boşanma sonrası yaşamlarının psiko-sosyal açıdan incelenmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(32), 47–54.
- Blanchflower, D. G., & Oswald, A. J. (2004). Money, sex and happiness: An empirical study. *Scandinavian Journal of Economics*, 106(3), 393–415.
- Brickman, P., Coates, D., & Janoff-Bulman, R. (1978). Lottery winners and accident victims: Is happiness relative? *Journal of Personality and Social Psychology*, 36(8), 917–927. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.36.8.917>
- Carls, K., & De Valk, H. A. (2018). Regional diffusion of divorce in Turkey. *European Journal of Population*, 34(4), 609–636.
- Coombs, R. H. (1991). Marital status and personal well-being: A literature review. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 40(1), 97–102. <https://doi.org/10.2307/585665>
- de Graaf, P. M., & Kalmijn, M. (2006). Divorce motives in a period of rising divorce: Evidence from a Dutch life-history survey. *Journal of Family Issues*, 27(4), 483–505. <https://doi.org/10.1177/0192513X05283982>
- Diener, E., Gohm, C. L., Suh, E., & Oishi, S. (2000). Similarity of the relations between marital status and subjective well-being across cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(4), 419–436. <https://doi.org/10.1177/0022022100031004001>
- Finnie, R. (1993). Women, men, and the economic consequences of divorce: Evidence from Canadian longitudinal data. *Canadian Review of Sociology/Revue Canadienne de Sociologie*, 30(2), 205–241. <https://doi.org/10.1111/j.1755-618x.1993.tb00173.x>
- Hughes, M. E., & Waite, L. J. (2009). Marital biography and health at mid-life. *Journal of Health and Social Behavior*, 50(3), 344–358.
- Ishida, J. (2003). The role of social norms in a model of marriage and divorce. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 51(1), 131–142.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus, Giroux.
- Kalmijn, M. (2010). Country differences in the effects of divorce on well-being: the role of norms, support, and selectivity. *European Sociological Review*, 26(4), 475–490.
- Kalmijn, M., & Monden, C. W. (2006). Are the negative effects of divorce on well-being dependent on marital quality? *Journal of Marriage And Family*, 68(5), 1197–1213.
- Kalmijn, M., & Uunk, W. (2007). Regional value differences in Europe and the social consequences of divorce: a test of the stigmatization hypothesis. *Social Science Research*, 36(2), 447–468.

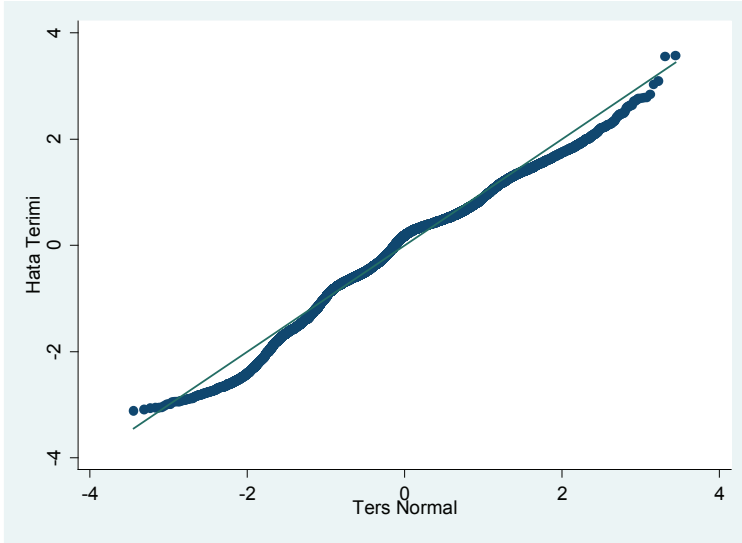
- Kalmijn, M., & Van Groenou, M. B. (2005). Differential effects of divorce on social integration. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22(4), 455–476.
- Kamu Denetçiliği Kurumu. (2019). *Kamu Denetçiliği Kurumu 2019 Yıllık Raporu*.
- Lucas, R. E. (2005). Time does not heal all wounds: a longitudinal study of reaction and adaptation to divorce. *Psychological Science*, 16(12), 945–950.
- Manser, M., & Brown, M. (1980). Marriage and household decision-making: a bargaining analysis. *International Economic Review*, 21(1), 31–44.
- Mcelroy, M. B., & Horney, M. J. (1981). Nash-bargained household decisions: toward a generalization of the theory of demand. *International Economic Review*, 22(2), 333–349.
- Myers, D. G. (1992). *The pursuit of happiness: who is happy--and why*. William Morrow & Company.
- Parkinson, L. (2018). *Family mediation (aile arabuluculuğu)*. Adalet Bakanlığı.
- Poortman, A.-R. (2000). Sex differences in the economic consequences of separation: a panel study of the Netherlands. *European Sociological Review*, 16(4), 367–383.
- Rubinstein, A. (2003). “economics and psychology”? the case of hyperbolic discounting. *International Economic Review*, 44(4), 1207–1216.
- Stack, S., & Eshleman, J. R. (1998). Marital status and happiness: A 17-nation study. *Journal of Marriage and the Family*, 60(2), 527–536. <https://doi.org/10.2307/353867>
- Sunay, İ. (2009). Aile arabuluculuğu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 23–32.
- Symoens, S., Van De Velde, S., Colman, E., & Bracke, P. (2014). Divorce and the multidimensionality of men and women’s mental health: the role of social-relational and socio-economic conditions. *Applied Research in Quality of Life*, 9(2), 197–214.
- Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). *Nudge: improving decisions about health, wealth, and happiness*. Yale University Press.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). *İllere göre kaba boşanma hızı, 2001-2020*.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1973). Availability: A heuristic for judging frequency and probability. *Cognitive Psychology*, 5(2), 207–232.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 211(4481), 453–458.
- Uğur, Z. B. (2020). Boşanmanın evlilik üzerine dışsallık etkisi türkiye’den bulgular. *İnsan & Toplum*, 10(1), 1–31.
- Uğur, Z. B. (2021). Does self-control foster generosity? evidence from ego depleted children. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 90, 101652. <https://doi.org/10.1016/j.socec.2020.101652>
- Uunk, W. (2004). The economic consequences of divorce for women in the european union: the impact of welfare state arrangements. *European Journal of Population/Revue Europeenne De Demographie*, 20(3), 251–285.
- Uyar, S. (1999). *Boşanmış bireylerin evlilik süreci ve bugüne ilişkin psikolojik sorunları*. Gülhane Askeri Tıp Akademisi.
- Verbakel, E. (2012). Subjective well-being by partnership status and its dependence on the normative climate. *European Journal of Population/Revue Europeenne De Demographie*, 28(2), 205–232.
- Wade, T. J., & Pevalin, D. J. (2004). Marital transitions and mental health. *Journal of Health and Social Behavior*, 45(2), 155–170.

- Waite, L. J., Browning, D., Doherty, W. J., Gallagher, M., Luo, Y., & Stanley, S. M. (2002). *Does divorce make people happy. findings from a study of unhappy marriages*. Institute For American Values. <https://www.laikos.org/UnhappyMarriages.pdf>
- Yıldırım, A. (2005). Kişilerin empatik eğilimleri ile boşanma arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(22), 233–242.
- Zagorsky, J. L. (2005). Marriage and divorce's impact on wealth. *Journal of Sociology*, 41(4), 406–424.
- Zhang, Z., & Hayward, M. D. (2006). Gender, the marital life course, and cardiovascular disease in late midlife. *Journal of Marriage and Family*, 68(3), 639–657.
- Zimmermann, A. C., & Easterlin, R. A. (2006). Happily ever after? cohabitation, marriage, divorce, and happiness in Germany. *Population and Development Review*, 32(3), 511–528.

EKLER

Ek Şekil A-1. Medeni Durumdan Dolayı Sosyal Baskı Hissetme
(Kaynak: YMA 2009-2019)

Ek Şekil A-2. Hata Teriminin Normal Dağılıma Benzerliğinin
Görsel olarak incelenmesi

Ek Tablo A-1

Mutluluk Regresyon Sonuçları, Diğer Katsayılar

	(1)	(2)	(3)	(4)
Yaş	-0,037*** (0,00)	-0,028*** (0,00)	-0,014*** (0,00)	-0,021*** (0,01)
Yaşın Karesi	0,000*** (0,00)	0,000*** (0,00)	0,000*** (0,00)	0,000*** (0,00)
Kadın	0,094*** (0,01)	0,093*** (0,00)	0,064*** (0,02)	0,112*** (0,03)
Hanehalkı Geliri	0,060*** (0,00)	0,062*** (0,00)	0,073*** (0,01)	0,091*** (0,01)
Çalışan (ref: Diğer)	-0,005 (0,02)	0,023** (0,01)	-0,008 (0,05)	-0,076 (0,07)
İşsiz	-0,236*** (0,02)	-0,304*** (0,02)	-0,265*** (0,06)	-0,367*** (0,08)
Ev işleriyle meşgul	0,062*** (0,02)	0,113*** (0,01)	0,007 (0,05)	0,025 (0,07)
Öğrenci	0,067*** (0,02)	0,160*** (0,03)	0,199* (0,12)	0,038 (0,14)
Emekli	0,057* (0,03)	0,048*** (0,01)	-0,006 (0,06)	-0,028 (0,08)
Çalışamaz Durumda	0,128*** (0,03)	-0,028* (0,02)	0,022 (0,07)	0,092 (0,09)
Eğitim	0,003 (0,00)	0,008*** (0,00)	0,034*** (0,01)	0,018 (0,01)
Öznel Sağlık	0,458*** (0,03)	0,287*** (0,01)	0,414*** (0,05)	0,359*** (0,08)
Öznel Sağlık ²	-0,024*** (0,00)	-0,004** (0,00)	-0,024*** (0,01)	-0,005 (0,01)
Arkadaşıktan Memnuniyet	0,479*** (0,04)	0,357*** (0,02)	0,337*** (0,07)	0,468*** (0,09)
Arkadaşıktan Mem ²	-0,038*** (0,01)	-0,020*** (0,00)	-0,027*** (0,01)	-0,040*** (0,01)
Yıl	0,005*** (0,00)	-0,002*** (0,00)	0,009*** (0,00)	-0,021*** (0,01)
Sabit Terim	-9,224*** (2,22)	5,001*** (1,02)	-18,305*** (5,71)	43,888*** (12,50)
Hata terimi ortalama	0,00	0,00	0,00	0,00
F test istatistiği	583,92	2046,22	169,25	77,87
R-kare	0,172	0,147	0,182	0,173
N	55.582	249.383	12.346	6.317

Not: Sağlam standart sapma değerleri parantez içinde verilmiştir; * p < 0,1, ** p < 0,05, *** p < 0,01. Model 1’de referans grubu hiç evlenmemişler, Model 2’de evliler, Model 3’te evliliğinden memnun olmayanlar, Model 4’te son 1 sene içinde boşananlardır.